

АНАЛИЗА КОНСТРУКЦИЈЕ ЖРВЊА ИЗ ОБЈЕКТА 01/06 У ВИНЧИ

Ненад Н. Тасић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Стеван Ђуричић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Бранислава Лазаревић

Београд

Апстракт: Током 2006. на локалитету Бело Брдо у Винчи испржаван је објект, означен 01/06, у јужном делу ископа. У југоисточном делу објекта пронађен је композициони жрвањ, јединствен по томе што је сјај камена и конструкције у виду реципијенција од печене глинe. Налаз пружа добар пример инвентивности у изради утилитарних предмета припадника заједнице настањене у Винчи крајем млађе неолита. Сарадњом археолога и конзерватора и правовременом применом превентивне заштите, жрвањ је успешно измењен са шера, а поштом конзервисан и реституран. Анализа конструкције жрвња и његовог положаја у оквиру објекта 01/06 допринела је дефинисању намене, како овог изузетног налаза, тако и самог објекта 01/06, намењеног припремању хране.

Кључне речи: Винча, Бело Брдо, насеље, млађи неолит, жрвањ, жићарице, припремање хране.

Налазиште Бело Брдо у Винчи представља јединствену појаву у неолиту централног Балкана. Својим културним слојем, који покрива време од развијене старчевачке културе преко позног неолита и металних доба, оно пружа увид у готово непрекинути низ културно-хронолошких фаза током већег дела праисторије. Од првих објављених резултата Васића (e.g. Vasić 1910), значај Винче препознат је и потврђен у европској праисторијској археологији, те се од тог доба све значајније појаве одговарајућих периода југоисточне Европе пореде са винчанским, и у Винчи траже аналогије при датовању новооткривених налазишта. Археолошка ископавања у Винчи обновљена су 1998.¹ Током последњих година, и више конзерваторских захвата спроведених на терену, као што

¹ Ископавања се спроведе под руководством Одбора за археолошка истраживања у Винчи САНУ, а руководиоца теренских истраживања је Н. Н. Тасић. У радовима учествује бројна и интердисциплинарна екипа, састављена тако да може самостално да третира све врсте налаза и узорака и врши ископавања по највишим стандардима савремене археологије. Осим археолога, археозолога, археоботаничара, геофизичара, експерата информационих технологија и хемичара, екипу чине и стручњаци за теренску конзервацију.

је нпр. *in situ* конзервација и измештање пећи² у јесен 2005, све је наглашенији значај информација добијених захваљујући раду конзерватора, не само када су у питању нови музејски експонати³, већ првенствено у смислу бољег разумевања непокретних археолошких објеката током самих археолошких ископавања, будући да теренска конзервација омогућава препознавање и склапање делова архитектуре, што у неким случајевима може утицати на стратегију истраживања и значајно допринети правилнијој интерпретацији непокретних објеката.

Контекст налаза

Током ископавања 2006, истраживан је објекат 01/06 у јужном делу ископа (т. I/1), и том приликом је у југоисточном делу објекта пронађен жрвањ необичног облика (т. I/2, II/1), јединствен по томе што представља композицију састављену од камена и конструкције израђене од печене глине. Објекат 01/06 је правоугаоног облика, унутрашњих димензија 4,5 x 5,5 m, оријентације север–југ, а на основу тренутног степена истражености може се поделити на три просторије (т. I/1, просторије I, II и III). Зидови објекта су грађени у техници плетера и лепа, дебели су 10–20 cm, са највећом очуваном висином од око 30 cm. Северни спољни зид (т. I/1, зид 1) делимично је уништен темељним ровом млађег објекта (кућа 01/02) који је имао исту оријентацију, што се делом односи и на западни зид (т. I/1, зид 4), док је источни зид (т. I/1, зид 2), уз који се на половини његове дужине налази пећ, добро очуван. Рушевински слој, који су чинили остаци конструктивних елемената објекта помешани са великим бројем секундарно горелих керамичких посуда, међу којима је највећи део био фрагментован, уклоњен је до нивоа поднице свуда осим у југозападном делу објекта где је под и даље покривен обрушеним зидом. У унутрашњости објекта пронађени су остаци преградних зидова. Северни преградни зид (т. I/1, зид 5) налази се на 1,2 m јужно од северне ивице објекта и уједно затвара просторију I (т. I/1, просторија I) са јужне стране. На око 20 cm јужно од пећи, пронађени су остаци зида (т. I/1, зид 6) правца исток–запад, који се налазио између просторија (т. I/1, просторије II и III). Северно од пећи, зид 7 (т. I/1, зид 7), највероватније парпет,

² Чланови ужег стручног тима који су били ангажовани на измештању поменуте пећи били су С. Ђурчић, Б. Лазаревић и Д. Миловановић, а резултати су представљени на изложби *Posters Exhibition: Crossing Boundaries, Sharing Experience*, коју је организовала *Conservation Section at the Union of Bulgarian Artists, Association of Conservator-Restorers in Bulgaria*, одржаној од 9. до 26. 3. 2006. у Софији.

³ Поменимо да је, када је нпр. у питању керамика, спајање делова посуда и њихова реконструкција већ дуго саставни део археолошког рада. Таква методологија омогућава да узорак за статистичко-типолошке анализе буде прецизнији и да се дође до што приближнијег броја посуда и њихове заступљености у укупном керамичком материјалу.

оивичава са западне стране простор трапезоидног облика, приближних димензија 1,5 x 1 m, највероватније неку врсту контејнера. У северо-западном углу просторије III (т. I/1, просторија III) налази се зона квадратног облика, димензија 0,9 x 0,9 m, испуњена тамносивом земљом, помешаном са угљенисаним зрневљем двозрне пшенице (*Triticum dicocum*), која сугерише постојање контејнера за житарице. Жрвањ, поред кога је осим двозрне пшенице прикупљено и неколико семенки лана (*Linum usitatissimum*), пронађен је југозападно, у непосредној близини ове зоне.⁴

Организација просторија објекта 01/06, структуре од лепа, као и покретни налази, указују на то да се ради о грађевини или делу грађевине који је служио за чување намирница, њихову прераду и припремање хране. Као што је то и уобичајено на Белом Брду, овај објекат је био део густо насељеног простора и страдао је у пожару. Кућа 01/06 је доцније оштећена укопавањем млађих објеката. Трагови активности из млађих периода највише се виде у југозападном делу куће, где се чини да је објекат из вишег хоризонта потпуно уништио део просторије III (т. I/1, просторија III).

Конзервација, анализа сѝрукѝуре и консѝрукције жрвња

Остаци жрвња уочени су током уклањања рушевине зида, који је преко њега пао и знатно га оштетио. Рушење објекта 01/06 је последица пожара у коме је целокупан кућни мобилијар секундарно горео, што се односи и на жрвањ, тако да се његови делови, израђени од глине уз додатак органских примеса, по структури и боји печења нису разликовали од делова зидова. Будући да се радило о значајно оштећеном предмету компликоване конструкције, пронађеном у контексту који представља тзв. „затворени налаз”, била је неопходна правовремена и планска примена одговарајућих поступака, прво на терену, а касније и у лабораторији. Захваљујући примени одговарајућих мера превентивне заштите и теренске конзервације, највећи део овог жрвња је сачуван и реставриран (т. I/2). Одлучено је да се жрвањ подигне у блоку уз што мање девастирање остатака конструкције грађевине. До тренутка када цео предмет буде ослобођен од остатака зида који га је преклопио, делови жрвња су стабилизовани тако што су били покривени алуминијумском фолијом и полиетиленским врећицама напуњеним песком. Пошто је цео жрвањ откривен, извршена је његова имобилизација, за шта су коришћени алуминијумска фолија, полиуретанска пена и оплата од пластификованог картона. Након успешног подизања, настављена је конзервација и

⁴ Наведени подаци односе се на прелиминарне резултате археоботаничких анализа које су током теренских истраживања 2006. на локалитету Бело Брдо у Винчи спроводиле К. Бојчевић и Д. Филиповић.

рестаурација жрвња у конзерваторској лабораторији Археолошке збирке Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду. Значајна количина података добијена је приликом чишћења остатака који су донесени са терена у оквиру блока. Поред делова жрвња прикупљени су и фрагменти зидова, као и археоботанички налази. Током конзервације жрвња у лабораторији, на једном фрагменту зидног лепа који је подигнут у блоку са жрвњем уочено је осам зрна двозрне пшенице (*Triticum diccicum*) прилепљених за површину фрагмента, која су задржала положај као у класу (т. II/2).

Анализа конструкције жрвња током конзервације и рестаурације, показала је да га чине четири конструктивна елемента, састављена следећим редоследом:

а) плоснати абразивни камен (т. II/1, а), готово правоугаоног облика са заобљеним ивицама полукружног попречног пресека, димензија 13,5 x 9 cm, испуцао од високе температуре приликом горења.

б) „база” за камен (т. II/1, б), такође скоро правоугаоног облика, са заобљеним ивицама, димензија 20 x 11,5 cm, висине 9 cm, која је на једном, ужем крају, моделована као стрма раван којом је, претпостављамо, клизио готов производ.

в) „оквир” од глине (т. II/1, в), који је налепљен на базу камена са спољне стране, дебљине 2–3 cm, релативне висине око 5 cm изнад горње површи базе, са потпуно формираним ободом. Са базом „оквир” формира овални реципијент, отворен на страни где је „стрма равна”, која је служила за сакупљање производа.

г) масивни наставак „оквира” моделован у облику „подигнуте крагне” (т. II/1, г), чија се висина постепено повећава, од отвореног дела жрвња где је обод тек неколико центиметара виши од горње површи базе, до дела супротно од отвора где висина износи око 25 cm.

По завршетку састављања, сви конструктивни елементи, осим камена, премазани су финим слојем глине. На основу расположивих података не може се знати да ли је жрвањ испечен пре употребе или је његово тренутно стање последица пожара. Нејасно је, такође, да ли је овај предмет направљен одједном или је временом надограђиван. Ову дилему изазива постојање потпуно формираног „оквира” од глине који би, у случају да је преко њега одмах налепљена „крагна”, био деформисан.

Аналогије

Налази жрвњева на неолитским локалитетима уобичајена су и очекивана појава. Најчешће су то масивни камени предмети са равном или

благо конкавном радном површином, а израђени су од „ситно до средњезрних магматских стена или од ситнозрних компактних пешчара” (Антоновић 2003: 61). По правилу, ово оруђе је налажено слободно у простору, како у објектима, тако и ван њих. Ретки су случајеви када можемо бити сигурни да се место налаза подудара са местом где је жрвањ и коришћен. За доношење таквог закључка било би неопходно да постоји припремљен простор или, пак, конструкција чији је саставни део био камен на коме је вршено млевење. У кући 13 у Дивостину, у оквиру простора ограђеног ниским зидом, површине 3,25 m², близу пећи, нађени су остаци зида високог 20 cm и дебелог 5 cm, који је затварао елиптични простор димензија 56 x 28 cm, за који Богдановић претпоставља да је служио као субструкција за велики камени жрвањ пронађен у близини (Bogdanović 1988: 51). Као илустрација дат је само цртеж попречног пресека (*ibid.*: 79, figs. 5, 26 B), на коме није јасно да ли се камен ослања на горњу површину зида или је њиме оивичен. На локалитету Лига у северној Бугарској, датованом у касно бакарно доба, односно у крај V миленијума п. н. е. (Merkyte 2005: 16),⁵ пронађена је платформа предвиђена за млевење житарица. Ова конструкција, која се налазила у северозападном углу куће 3, била је опасана зидићем високим око 20 cm, дебљине 5–8 cm, у коме је остављен широки отвор са јужне стране (*ibid.*: 54); налаз се приказује у форми могуће реконструкције, рађене као цртеж слободном руком, и помињу се сличности са платформом за млевење која је нађена на истовременом локалитету Коцедермен (*cf.* Gaul 1948).

ЗАКЉУЧАК

Зједничко свим горе поменутих жрвњевима је чињеница да у оквиру просторија где су откривени, а највероватније и коришћени, за њих постоји резервисан простор у близини пећи. За разлику од налаза из Винче, где је жрвањ конструисан као компактна целина, у осталим случајевима се препознаје ограђена зона са конкретном наменом – састоји се од платформе коју ограничава мали зид отворен са једне стране, како би се пришло камену смештеном у центру ограђене, „чисте” зоне – где се вршило уситњавање зрневља. Сви описани објекти су, готово сигурно, имали исту намену, о чему нам сведоче сличности у покретним налазима и организацији простора. Код винчанског жрвња, сви елементи који су карактеристика „радног места”, тј. припремања хране, сажимају се и уклапају у целину која има пуну функционалност (т. I/1). С обзиром

⁵ Што је истовремено са фазом Плочник II, односно Винча Д према хронологији винчанске културе (Garašanin 1979: 212), у коју се може одредити и објекат 01/06,

на то да нису откривени трагови везе жрвња и пода објекта 01/06, не може се са апсолутном сигурношћу знати да ли је (или није) овај налаз био непомићни део покућства, тј. узидан у под. У прилог мишљењу да је жрвањ био покретан говори релативно лако манипулисање њиме, установљено по завршеној рестаурацији. Стабилност жрвња на равной површини је додатни разлог оваквом мишљењу. Међутим, место у близини пећи у оквиру објекта 01/06, што је потпуно у складу и са наведеним аналогијама, уз постојање сличног налаза у истом објекту – вероватно још једног жрвња чија је конструкција само делимично сачувана, а повезана је са подом – говоре у прилог претпоставци да је жрвањ био непомићан, готово део архитектуре. У сваком случају, обе претпоставке потврђују тезу да је објекат 01/06 био намењен припремању хране. Јасна разлика између овог објекта и других до сада откривених у неолитским слојевима Винче сугерише специјализацију у оквиру насеља, што даје нове елементе за студију социјалног устројства житеља Винче.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Антоновић, Д.
2003 *Неолићска индустрија ѓлачаноѓ камена*. Београд: Археолошки институт.
- Bogdanović, M.
1988 Architecture and Structural Features at Divostin. Pp. 35–141 in *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, eds. A. McPherron and D. Srejović. Pittsburg: Department of Anthropology, University of Pittsburgh.
- Garašanin, M.
1979 Centralnobalkanska zona. Str. 79–212 u *Praistorija jugoslavenskih zemalja II: neolitsko doba*, ur. A. Benac. Sarajevo: Svijetlost i Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine.
- Gaul, J. H.
1948 *The Neolithic Period in Bulgaria*. Cambridge, MA: Peabody Museum of Harvard University.
- Merkyte, I.
2005 Līga, Copper Age Strategies in Bulgaria. *Acta Archaeologica* 76/1: 9–194.
- Vasić, M.
1910 Die Heuptergebnisse der prähistorischen Ausgrabung in Vinča im Jahre 1908. *Prähistorische Zeitschrift* 2: 23–39.

NENAD N. TASIĆ, STEVAN ĐURIČIĆ and BRANISLAVA LAZAREVIĆ

CONSTRUCTION ANALYSIS OF A QUERN
FROM STRUCTURE 01/06 AT VINČA

Summary

During the 2006 excavations at the site of Vinča-Belo Brdo, the remains of a Neolithic building in the south part of the excavation area, marked as Structure 01/06 (pl. I/1), were explored. In the southeastern section of this building, a quern of a rather peculiar form was found (pl. I/2). This find is unique, as it is a composite structure consisting of a grindstone embedded in a basin made of organic tempered fired clay. The remains of the quern were exposed upon the removal of a wall that had fallen over it and damaged it greatly. Very close to the quern a fragment of fallen wall daub with the remains of an ear of wheat (*Triticum diccicum*) (pl. II/2) was found. Structure 01/06 was destroyed by a fire in which the entire house inventory burned. This also included the quern, which explains why its fragments were indistinguishable in color or material from the destroyed wall. The analysis of the construction of the quern and its place inside structure 01/06 contributed to defining the purpose of Structure 01/06 itself. During the conservation and restoration process, it was concluded that the quern consisted of four elements, constructed in the following order: a) a flat abrasive grinding stone (pl. II/1, a) (13.5 x 9 cm) near rectangular in shape with rounded edges and a semi-circular cross-section, which fractured under the influence of the high temperature during the fire; b) “the base” for the grinding stone (pl. II/1, б) (20 x 11.5 x 9 cm) also near rectangular in shape with rounded edges, with a narrower side sloping outward creating a “spout” along which, we assume, finished products used to slide; c) “the rim” made of clay (pl. II/1, в) is moulded to the outer edges of the base for the grinding stone. Its width is 2–3 cm, and its relative height extends about 5 cm above the upper part of the base and has an entirely formed rim. Together with the base, “the rim” forms an oval shaped basin, opened on one side where the “spout” for collecting products is situated; d) the massive extension of the rim is modelled in the shape of an “uplifted collar” (pl. II/1, г), which gradually increases in height, starting from the “spout”, where the rim is only slightly higher than the upper part of the base, to the highest point of the quern (opposite the “spout”) where it reaches the maximum height of about 25 cm. After these elements were assembled each was coated with a fine layer of clay, apart from the stone. Regarding all the available data, it cannot be determined whether the quern was fired before use, or if its current condition was a consequence of the burning of structure 01/06. The quern also opens another set of questions. Was this artefact, with all of its elements, constructed in a single event or was it upgraded in multiple stages through time? This dilemma results mainly from the fact that clay “rim” (pl. II/1, в) is not deformed as would be expected if “the collar” had been fixed to it while still moist. In the case of the Vinča quern, all the elements that are characteristic for a food

preparation space come together in this fully functional, single artefact. Considering that there is no indication that the quern was attached to the house floor, it cannot be determined whether this find was an immobile feature or a portable artefact. Based on its analysis, it is possible that the quern was portable because of the relative ease with which it could be manipulated after its reconstruction. In addition, it is very stable when laid on a flat surface. However, its placement near the oven in Structure 01/06 and the existence of another similar find (another quern whose structure is only partially preserved, but that was built into a floor) can be used to argue for the immobile nature of the quern. In any case, both assumptions corroborate the interpretation that Structure 01/06 served as a space used for food preparation. There is a clear difference between this structure and others that have already been excavated in the Neolithic layers on this site. The existence of structures like this one suggests that specialization existed within the settlement, which provides new insights into the social organization of the Vinča inhabitants.

Примљено: 10. априла 2007.

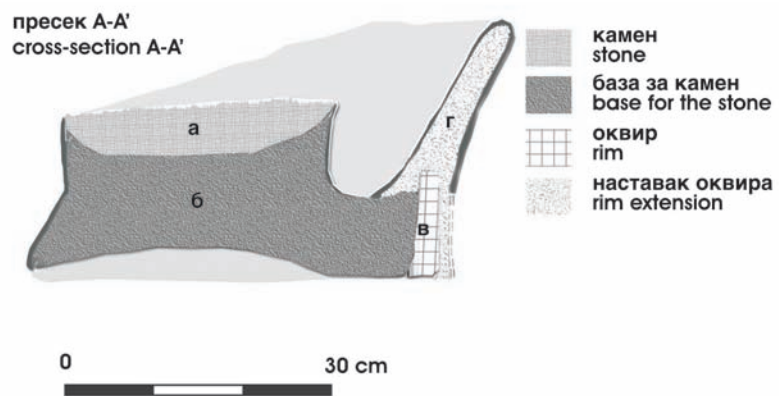
UDC 903.4-033.64:664.731](497.11 Vinča)»6347»

1. Ортогонални снимак објекта 01/06 на нивоу поднице: зидови 1–7, и просторије I–III.
1. Orthogonal photograph of the Structure 01/06 at the house floor level: Walls 1–7, Rooms I–III.

2. Жрвањ после рестаурације.
2. The quern after restoration.

1. Уздужни пресек (A-A') са фазама (а-г) израде жрвња и његов ортогонални изглед.
1. Longitudinal cross-section (A-A') with constructional phases (а, б, в, г), and orthogonal view of the quern.

2. Фрагменат зидног лепа са остацима класа пшенице.
2. A fragment of daub with remains of ear of wheat.